

Terör Örgütlerinde Radikalleşme Süreçlerinin Psikolojik Analizi: FETÖ Örneğinde İki Piramitli Model

Ahmet Demirden*

Öz: Terörle ve radikalleşme ile mücadele uygulamalı psikolojinin önemli araştırma konularındandır. Örneğin, Temmuz 2005 Londra intihar saldırıları sonrasında normal görünümlü İngiliz vatandaşlarının nasıl intihar saldırıları gerçekleştirebildikleri ile ilgili şiddet eğilimli radikalleşme olgusu önemli bir araştırma konusu olmuştur. Diğer taraftan, 15 Temmuz 2016 FETÖ darbe teşebbüsü sonucunda 251 vatandaşımızın şehit ve yüzlercesinin gazi olması açık bir şekilde göstermektedir ki FETÖ ve benzeri terör örgütlerindeki radikalleşme süreçlerinin psikolojik analizleri Türkiye’de *şiddet eğilimli radikalleşme* ile mücadelede önem arz etmektedir. Bu çalışmada terör örgütlerinde yaşanan radikalleşme süreçlerinde örgüt üyelerinin hangi psikolojik değişkenlerin etkisiyle terör eylemlerine yönlendirildiği konusunda literatüre bulgularını kuramsal çerçevede inceledim. İlk olarak terör örgütlerinde radikalleşme süreçleri ve bazı bireysel ve bireyler arası değişkenler arasındaki ilişkilerin analizlerine yer verdim. Sonrasında ise terör örgütlerindeki radikalleşme süreçlerini İki-Piramitli Modele göre FETÖ yapısına belirli atıflar çerçevesinde değerlendirdim. Literatüre göre psikopatoloji veya düşük sosyoekonomik düzey gibi değişkenler ve terör örgütlerinde radikalleşme süreçleri arasında tek başına anlamlı bağlantılı [correlative] veya nedensel [casual] bir ilişki görülmemektedir. Diğer taraftan İki-Piramitli Modeline [Two-Pyramid Model] göre bazı bireyler arası değişkenler ve terörist radikalleşme süreçleri arasında pozitif bağlantılı ilişkiler bulunduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada terör örgüt yapılarının içinde yaşanan radikalleşme süreçlerinin örnek olay incelemeleri ve psikolojik modeller ile araştırılmasının önemine dikkat çekmeyi amaçlamaktayım.

Anahtar kelimeler: FETÖ, Göreceli Yoksunluk, Terörizm, İkili Piramit Model, Sosyal Kimlik Kuramı, Merdiven Modeli.

Atf için:

Demirden, A. (2019). Terör örgütlerinde radikalleşme süreçlerinin psikolojik analizi: FETÖ örneğinde iki piramitli model. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, (21)-2, s.149-162.

* Öğretim Görevlisi, Polis Akademisi / Adli Bilimler Enstitüsü / Adli Psikoloji,
ahmet.demirden@pa.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2864-3692

Psychological Analysis of Process of Radicalization in Terrorism Organizations: Two Pyramid Model in the Case of FETÖ

Ahmet Demirden

Abstract: Counter terrorism and radicalization are important research topics in applied psychology. For instance, after July 2005 suicide attacks in London, the phenomenon of *violent radicalization* became a hot topic as to how seemingly ordinary British citizens could commit suicide attacks. Moreover, the 2016 FETÖ coup attempt with 251 martyrs and hundreds of ghazis evidently show that psychological examination of radicalization process in FETÖ and similar terror groups is significant to counter violent radicalization in Turkey. In this paper, I reviewed the literature on how terrorist group members are persuaded to carry out terror attacks via psychological variables. First, I examined the radicalization processes of terrorist organizations on some individual and interpersonal variables. I then analyzed the radicalization processes in terror groups based on the Two-Pyramid Model with specific reference to FETÖ. The literature does not show any significant direct correlative or causal relationship between radicalization processes in terror groups and psychopathology or low socioeconomic status. On the other hand, based on the Two-Pyramid Model there are positive correlative relationships between interpersonal variables and terrorist radicalization. In this paper, I intended to draw attention on the importance of examining the radicalization processes in terrorist groups with case studies and psychological models.

Keywords: FETÖ, Relative Deprivation, Two-Pyramid Model, Social Identity Theory, Staircase Model.

Psikologların yaşadıkları coğrafyalardaki sorunlar ile ilgili araştırma yapma geleneği sahadaki ilk modern çalışmalara dayanmaktadır. Örneğin, Milgram (1963) deneylerinde ikinci dünya savaşında Avrupa'nın ortasında milyonlarca sivil katleden askerlerin hangi sosyal etkenler altında bu emirlere *itaat* ettikleri sorusunu cevaplandırabilecek bir şekilde hangi çevresel değişkenlerin otoriteye *itaati ve uymayı* tetiklediğini analiz etmiştir. Diğer taraftan, deneysel sosyal psikolojinin ilk kurucularından sayılan Türk asıllı Muzaffer Şerif sosyal gruplar arasında ciddi çatışmaların yaşandığı ABD'de sosyal psikolojinin ilk deneysel çalışmalarından "Robbers Cave" deneyinde sosyal gruplar arasındaki çatışmaları etkileyen çevresel değişkenleri analiz etmiştir (Sherif ve arkadaşları, 1961). Türkiye'de ve dünyanın birçok bölgesinde ulusal ve uluslararası boyutlarıyla artarak devam eden terörle mücadelede terör örgüt yapılarındaki radikalleşmenin psikolojik analizinin hem akademik boyutta hem de uygulamalara yön verme açısından önemli olabilir. Bu doğrultuda analizlere geçmeden önce terörizm olgusunun özet analizi net bir çerçeveye sunmaya katkı sağlayabilir. Öncelikle terörizm olgusunun evrensel mutabık kalınan bir tanımının bulunmamasıdır. Söz konusu farkı tanımlamalara neden olarak terörizm olgusunun değişken doğası (örn., etnik, politik ve kült), farklı tanımları ortaya çıkaran değişken politik motivasyonlar ve diğer birçok farklı etken sayılabilir. Söz konusu ortak tanım sorununun detaylı bir şekilde analiz edilmesi bu makalenin kapsamı dışında olmakla beraber terörizm olgusu üzerine yapılan psikolojik analizleri olumsuz olarak etkilediği vurgulamak gerekir. Terörizm olgusu tanımındaki görüş farklılıkları sahada yapılan çalışmalar için ciddi bir sorun teşkil ettiği literatürde ki çalışmalarda da dile getirilmektedir (örn., Stampnitzky, 2014). Genel kabul gören bir terörizm tanımına ulaşılmasını takiben bazı araştırmacılar terörizm ile ilişkin olarak radikalizm kavramının işlevsel tanımını [operational definition] oluşturmaya çalıştılar (Neumann, 2008). Fakat benzer görüş farklılıkları ve belirsizlik radikalizm olgusu içinde söz konusu olduğu söylenebilir. Bu güne kadar radikalizm ile ilgili yapılan akademik çalışmalar genel olarak terör olaylarını durdurmaya yönelik yapılan araştırmaları içermektedir (Stampnitzky, 2014). Örneğin, bazı uzmanlar terör örgütlerindeki radikalizm süreçlerini *bombalar patlatılmadan önce yaşananlar* şeklinde tanımlamaktadır (Neumann, 2008). Fakat bu ve benzeri net olmayan tanımlar uygulamada kullanılamayacak kadar geniş olmakla beraber işlevsel tanım olma özelliği de taşımamaktadır. Diğer taraftan geleneksel olarak radikalizm köktencilik olarak tanımlanmaktadır, örneğin Türk Dil Kurumu sözlüğü *köktencilik* "bilimde, dinde, siyasette kökten yenilikler yapma eğilimi, radikalizm" (Türk Dil Kurumu, 2018) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi radikalizm anlamındaki köktencilik [fundamentalism] yalnızca terör örgütlerinde yaşanan bir süreç değildir. Ayrıca, yapılan araştırmalara göre terör örgütleri dışındaki gruplarda görülen köktencilik çoğu zaman şiddet eylemlerine veya kendi görüşlerini başkalarına zorla kabul ettirmeye neden olmamaktadır (Carpenter, 1997). Bununla beraber, yukarıda değinildiği gibi günümüzde araştırmacılar özellikle terör örgüt

yapılanmalarında köktencilik anlamında radikalizmi (1) terörizme giden yol veya (2) sivillere yönelik şiddeti haklı gören hareket veya (3) sivillere yönelik terör eylemlerine katılma süreçleri olarak tanımlamaktadırlar (Maskaliunaite, 2015). Devam eden bölümdeki analizler radikalizmin şu benzer tanımı çerçevesinde yapılmıştır: Radikalizm bireyin sosyal değişim amacıyla sivillere karşı şiddeti haklı gören inanç ve değerleri benimsemesi veya söz konusu eylemleri desteklemesi veya siyasi amaçlar için sivillere karşı şiddet eylemlerine başvurulması ile sonuçlanan her zaman doğrusal ve düzenli olma özelliği taşımayan süreçtir (Maskaliunaite, 2015). Dolayısıyla terör örgüt yapılarında radikalizm FETÖ terör örgütü örneğinde iki boyutlu bir süreç olarak ele alınacaktır: (1) İnanç ve değerlerin radikalleşmesi süreci (bilişsel ve duygusal boyutları içeren) ve (2) Davranışların radikalleşmesi süreci (terör eylemleri içeren davranışlar). Örneğin, FETÖ terör örgütündeki radikalleşme süreci ile bazı örgüt üyeleri iktidarı ele geçirmek amacıyla her yolu meşru olarak görürken (terörün bilişsel ve duygusal olarak desteklenmesi) bazı diğer örgüt üyeleri ise 15 Temmuz darbe teşebbüsü örneğinde gördüğü gibi sivillere karşı şiddet sergilemişlerdir. (terörün davranışsal olarak desteklenmesi). Ayrıca, FETÖ örneğinde de görülebildiği gibi terör örgütlerinde yaşanan radikalizm bazen yavaş ve kademeli bir süreç olarak gerçekleşebilmektedir. Bununla beraber söz konusu süreç her zaman tüm örgüt üyeleri için aynı şekilde doğrusal veya düzenli bir süreç olarak yaşanmamaktadır (McCauley & Moskalenko, 2017).

Terör Örgütlerinde Radikalleşme Süreçlerinin Psikolojik Analizi

Terör örgütlerindeki radikalleşme süreçleri literatürde farklı boyutlardaki değişkenlerle analiz edilmektedir. Bu bakış açılarından ikisi şu şekilde sınıflandırılabilir: (1) bireysel düzey [individual level] yaklaşımlar ve (2) bireyler arası düzey [interpersonal level] yaklaşımlar. Bireysel düzey yaklaşımlar (örn., psikopatolojik yaklaşımlar gibi) bireysel dinamik veya sabit değişkenlere odaklanırken; bireyler arası düzey yaklaşımlar ise (örn., sosyal kimlik teorisi gibi) sosyal dinamik süreç ve değişkenleri merkeze alırlar.

Bireysel Düzey Yaklaşımları

Sivilleri acımadan katleden teröristlerin genel olarak akıl hastaları veya psikolojileri anormal olan insanlar olduklarına yönelik iddialar zaman zaman öne sürülmektedir (Rubenstein,1987). Özellikle intihar saldırılarında teröristlerin kendi ölümlerini göze alarak saldırıları gerçekleştirdikleri ve birçok terör saldırısında sivillerin ve çocukların hedef alındığı değerlendirildiğinde failerin psikolojik olarak anormal bireyler veya akıl hastaları olmaları gerektiği akla yatkın gelebilir. Fakat psikopatolojinin ve terörün ilişkili olduğuna yönelik teorilerin asılsız oldu-

ğu psikoloji literatüründe uzun zamandır bilinmektedir. Örneğin, Ferracuti (1998) psikiyatristlerin İtalyan aşırı sağcı teröristler arasında belirgin psikopatolojik bir özelliğe rastlamadığını ifade etmiştir. Diğer taraftan Alman aşırı sağcı teröristler ile ilgili yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır (Post, 1990). Sonuç olarak konu ile ilgili yapılan araştırmalar göstermektedir ki radikal teröristler arasında görülen psikopatolojik vakalar terörist olmayan bireylere oranla daha yaygın değildir ve dolayısıyla psikopatolojinin veya psikiyatrik hastalıkların terörizme neden olmadığı söylenebilir (Crenshaw, 1981). Teröristlerin radikalleşmelerini tetikleyen bir diğer olası bireysel düzey etkenin düşük sosyoekonomik düzey veya düşük eğitim düzeyi olduğu düşünülebilir. Fakat bu konuda yapılan araştırmalar da aynı şekilde yoksulluğun veya eğitim seviyesinin düşüklüğünün tek başına terörist faaliyetleri öngören değişkenler olmadığını göstermektedir (örn., McCauley & Moskaleiko, 2017). Dolayısıyla, FETÖ ve diğer terör örgüt yapılarındaki radikalleşme süreçleri psikopatoloji, düşük sosyoekonomik seviye veya düşük eğitim seviyesi gibi etkenlerle açıklanamamaktadır.

Teröristlerin radikalleşme süreçleri konusundaki bireysel düzey psikoloji teorilerini farklı bir bakış açısıyla üç başlık altında analiz ederiz: (1) Psikodinamik [psychodynamic] yaklaşımlar, (2) Sosyal Kimlik [social identity] yaklaşımları ve (3) Bilişsel [cognitive] yaklaşımlar (Dalgaard-Nielsen, 2008). Psikodinamik yaklaşımlar geleneksel Freud psikanalizinden yola çıkarak narsisizm ve paranoya gibi değişkenlerin terör eylemlerine yol açtığı hipotezlerini öne sürmektedir (Crayton, 1983). Bu görüşe göre örneğin FETÖ yapısı içerisinde terör faaliyetlerini örgüt üyelerinin geçmişte yaşadıkları psikolojik travmaları değerlendirerek öngörebiliriz, fakat bildiğim kadarıyla elimizde söz konusu iddiayı test edebilecek veriler bulunmamaktadır. Sosyal kimlik teorileri yaklaşımına göre ise sosyal kimlik arayışında olan kırılgan [vulnerable] gençlere belirgin sosyal kimlik sağlayan FETÖ sosyal aidiyet ve kolektif amaç aracılığıyla bu gençleri örgüt üyeliğine özendirilmiş olabilir. Literatürde diğer terör örgütleri üzerine yapılan ve bu bakış açısını destekleyen çalışmalar (örn., Hafez ve Mullins, 2015) bulunmaktadır. Bir sonraki kısımda sosyal kimlik teorilerinin bakış açısını bireyler arası değişken boyutuyla daha detaylı olarak ele aldım. Son olarak bilişsel yaklaşımlara göre ise FETÖ üyelerinin zihinsel tarzları [cognitive style] ve terör eylemlerine katılma eğilimleri arasında bir bağlantı bulunduğu düşünebiliriz. Bu görüşe göre söz konusu profil çalışmaları uygulamaya yönelik önemli veriler sağlayabilir, örneğin bu tür psikolojik profil çalışmalarını gelecekte FETÖ içerisinde veya benzer terör yapılarındaki potansiyel teröristleri belirlemede kullanabiliriz. Fakat geçmişte farklı terör örgüt yapıları içerisindeki potansiyel teröristleri belirlemek için yapılan benzer profil çalışmaları anlamlı veya uygulamada kullanılabilecek belirgin sonuçlar verememiştir (Maskaliunaite, 2015). Dolayısıyla söz konusu araştırmaların ışığı altında teröristlerin zihinsel profillerinin bize anlamlı öngörüler sağlayamayacak kadar çeşitli olduğunu değerlendirebiliriz.

Literatürdeki bir başka örnekte Moghaddam (2005) terör örgütlerinde radikalleşme ile ilgili dinamik sosyal kimlik yaklaşımlarından biri olan ve mecazi olarak merdiven kavramını kullandığı Merdiven Modeli'ni [The Staircase Model] önermektedir. Bu modelde FETÖ benzeri kült ve diğer radikal terör örgüt yapıları merdivenlerdeki basamaklara uygun olarak aşağıdan yukarıya şu şekilde analiz edilmektedir:

1. Terör örgütlerinde en alt basamak olan zemin katta bulunan bireyler arasında bir şekilde haksızlığa uğradıklarına dair göreceli yoksunluk (Gurr, 1970) algısı hâkimdir. Söz konusu göreceli yoksunluk algısı objektif ölçütlere dayanmak zorunda olmadığı gibi tümüyle öznel bakış açısına da dayanabilir. Bu algı düşük sosyoekonomik düzey veya düşük eğitim seviyesi gibi değişkenler ile düzenleyici değişken [moderator variable] olarak etkileşim halinde olabilir. Göreceli yoksunluk diğer taraftan tümüyle öznel bir perspektife dayanarak da oluşturulabilir. Örneğin, aşırı sağcı bir Avrupalının ülkesindeki göçmenlerin çok çocuklu aileler kurarak Avrupa'yı işgal etme amacı güttüklerine inanması gibi;
2. Birinci katta bulunan bireyler ise maruz kalındığına inanılan haksızlık ve göreceli yoksunluk sorunlarının çözümü için kullanılacak mevcut yolların yetersiz olduğunu düşünerek alternatif yollar aramaya başlarlar. Bu alternatif yollar legal veya illegal yolları kapsayabilir;
3. İkinci kattaki bireyler söz konusu haksızlığın sorumlusu olarak gördükleri kişilere karşı öfke gibi negatif duygular yoğun bir şekilde yaşarlar. Bu katta bulunanların bazıları ise negatif duyguların yoğunlaşmasıyla beraber yıkıcı ahlak görüşlerini benimseyecekleri daha radikal bir üst kata doğru harekete geçerler;
4. Üçüncü kattaki bireyler terörü meşru bir ahlak görüşü olarak benimseyen kişilerden oluşur. Bu katta bulunanların bazıları artık terör eylemlerinde görev almaya hazır hale gelerek bir üst kata doğru hareket ederler;
5. Dördüncü kattaki örgüt üyeleri terörü destekleyen faaliyetlerde aktif olarak görev almayı kabullenir ve bunların bazıları terör eylemlerini gerçekleştirmek üzere en üst kata hareket ederler;
6. En son kattaki örgüt üyeleri ise düşman olarak görünen sivil ve kamu görevlilerine yönelik terör eylemlerini gerçekleştiren teröristlerdir.

Dinamik bireysel düzey yaklaşımlardan olan Moghaddam (2005)'in modelinde katlar arasında geçiş sıralamasının sabit olduğu ve bir üst kata geçilmesi için önceki aşamaların geçilmesi gerektiği öngörülür (McCauley & Moskalenko, 2017). Bununla beraber farklı katlarda tanımlanan terör örgüt üyelerinin hepsinin bir üst kata geçemeyebileceği de öngörülmesine rağmen söz konusu bireysel farklılıkları etkileyen değişkenler net olarak ortaya konulmamaktadır (McCau-

ley & Moskalenko, 2017). Bu model aynı zamanda ikili süreç yaklaşımına örnek olarak verilebilir: Terörist faaliyetlerinin meşru görülmesi (üçüncü kat) ve terör faaliyetlerine aktif olarak katılma (dördüncü kat) farklılaştırılarak terörist düşünce ve inançlar (zihinsel ve duygusal boyut) ile terörist faaliyetleri (eylemsel boyut) farklı süreçler olarak belirlenmektedir.

Bireyler Arası Düzey Yaklaşımları

Terörle mücadele veya radikal şiddet üzerine odaklanan bireyler arası düzey yaklaşımları genel olarak belirli sosyal süreçler sonucunda *normal* bireylerin nasıl terörü destekleyen radikal görüşlere sahip olabildikleri veya şiddet eylemleri gerçekleştirebildikleri sorusuna cevap ararlar (Dalgaard-Nielsen, 2009). Bu yaklaşımlara göre terörist radikalleşmenin anahtarı sosyal mekanizmalar içerisinde saklıdır (örn, sosyalleşme, akran baskısı ve grup karar verme mekanizmaları gibi). Söz konusu sosyal mekanizmalar sonucunda teröristlerin aşamalı olarak masum insanlara zarar verme eylemlerini meşru görmeye başladıkları öngörülmektedir. Gençlerin yoğun olarak yaşadıkları sosyal kimlik ve aidiyet ihtiyaçlarının birbirine sıkıca bağlı sosyal gruplar tarafından karşılanabileceği psikolojide uzun zamandır bilinen teorilere dayanmaktadır (Levine, 1999). Ayrıca bireylerin şiddet eğilimleri sosyal gruplar içerisinde yaşanan ideolojik propaganda, tekrarlanan ritüel davranışlar ve akran baskısı gibi süreçler sonucunda artabilmektedir (Levine, 1999). Örneğin, çocukluk çağından itibaren FETÖ içerisinde *itaat et kurtul* gibi sloganları duyarak büyüyen gençler FETÖ görüşlerine aykırı bireysel veya sorgulayıcı karar verebilme becerisini yavaş yavaş kaybedip FETÖ direktiflerini sorgulamadan uygulama alışkanlığı edinmiş olabilirler. FETÖ ve benzeri yapılar içerisinde sürekli tekrarlar ritüeller ve sloganların (örn., delikanlılar için *ne güzel itaatkar kız gibi çocuk veya peygamber efendimiz rüya da senin şöyle yapmanı emretti* söylemleri gibi) farklı fonksiyonları olabilir. Örneğin, bu ritüeller örgüt kararlarının sorgulanmaması, örgüt içerisinde bireysel özgür iradenin bastırılması veya örgüt sosyal kimliğinin diğer sosyal kimliklerden daha önemli hale gelmesi gibi farklı sonuçlar doğabilir. Örgüt içi ritüeller görünürde belli bir amaca hizmet etmeyen sadece örgüte itaat davranışlarının tekrarlanarak alışkanlık haline gelmesi fonksiyonuna da sahip olabilir. Sosyal kimlik teorisinin (Tajfel & Turner, 1979) öngördüğü gibi FETÖ içerisindeki sosyal kimlik yavaş yavaş örgüt üyeleri için dominant sosyal kimlik olarak diğer sosyal kimlikleri (örn., anne, baba, devlet memuru ve esnaf olma gibi) bastırması olabilir. Söz konusu süreçte davranışlar üzerindeki kişisel prensipler ve sınırların yerini terör örgüt yapılanmasının sorumluluk ve yasaklarının alması sonucunu ortaya çıkar. FETÖ içerisindeki radikalleşme sürecinde talimatlara itaat etmeyen örgüt üyelerine karşı tecrit ve örgüt üyesi olmayanların başkalaştırılması sonucunda kapalı örgüt içi bağları güçlendirilmektedir. FETÖ üyesi olmayan kişiler ile ilişkilerin yalnızca

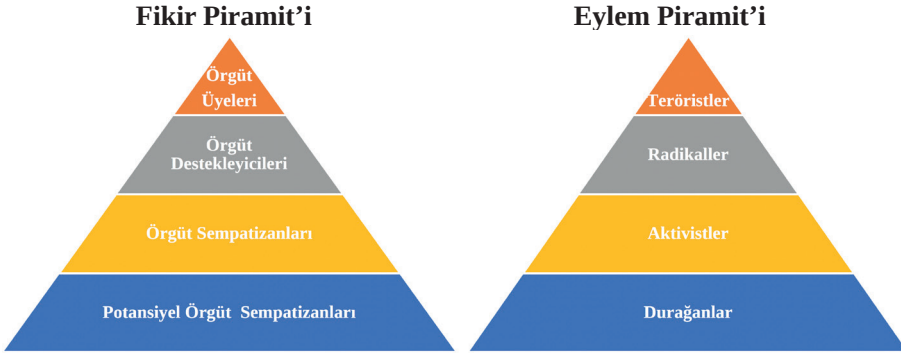
örgüt menfaatleri doğrultusunda sınırlandırılması örgüt içi sosyal tecrit uygulamalarını güçlendirme sonucunu doğurması gibi biz (FETÖ üyeleri) ve diğerleri (FETÖ üyesi olmayanlar) algısını da pekiştirmiş olabilir.

Uluslararası terör olay incelemeleri göstermektedir ki terör örgütlerindeki radikalleşme ile bireysel davranış ve duygular [mikro düzey] ve sosyal grup dinamikler [makro düzey] etkileşim halindedir (örn., Porta, 2013). Hafez ve Mullins (2015) söz konusu karmaşık etkileşim içerisinde şiddet içeren radikal fikirlerin ve şiddet içeren radikal davranışların ayrı ayrı analiz edilmesinin önemine işaret etmektedir.

Bu kuramsal çerçeve içinde aşağıda FETÖ örneğinde terör örgüt yapılanmalarının İki-Piramitli Model (McCauley & Moskalenko, 2017) doğrultusunda analizine yer verildi: (1) **İnanç ve değerlerin radikalleşmesi** (bilişsel ve duygusal boyutları içeren süreç) ve (2) **davranışların radikalleşmesi** (eylemsel boyutları içeren süreç).

FETÖ Örneğinde İki Piramitli Model [The Two-Pyramids Model]

İki Piramitli model (McCauley & Moskalenko, 2017) bağlamında FETÖ yapı analizine geçmeden önce bu modelde farklı katmanlarda bulunan gruplara verilen isimlerin genel olarak kült ve radikal terör örgüt yapıları için geliştirilen ve kullanılan kavramlar olduğunu belirtmek isterim. FETÖ ile ilgili değerlendirilen detaylar ise Türkiye’de kamuoyu tarafından yaygın olarak bilinen ve açık kaynaklardan elde edilen verilere dayanmaktadır. FETÖ yapılanmasının geçmişte birçok insanı bir şekilde bu yapı ile çevresel etkenlerin etkisiyle ilişkili hale getirdiğini bilmekteyiz. Örneğin, Anadolu’da bazı şehirlerde FETÖ dışında devlet veya özel yurttaki ikamet etme imkânı bulamayan bazı öğrenciler ve veliler geçmişte FETÖ yapısıyla bir şekilde ilişki kurmak durumunda kalmıştır ki bu kişilerin hepsi örgüt üyesi olmayabilir. Diğer taraftan FETÖ üyeleri arasında örgüt adına suikast düzenleyen (Karlof suikastı gibi), haraç toplayan ve 15 Temmuz Darbe girişiminde devlet görevlilerine ve sivillere karşı saldıran ve şehit eden kişiler olduğunu da bilinmektedir. Dolayısıyla FETÖ örneğinde görüldüğü gibi terör örgütlerindeki radikalleşme süreçlerinin psikolojik analizi söz konusu örgüt aidiyetinin ve radikalleşmenin farklı boyutlarda değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda İki Piramitli Model (McCauley & Moskalenko, 2017) kült ve radikal terör yapılarında sıkça görülen söz konusu yapılanmanın analizi için Şekil 1’de görüldüğü gibi pratik kuramsal bir çerçeve sunmaktadır.

Şekil 1: İki Piramitli Modelde fikir ve eylem piramitleri (McCauley & Moskalenko, 2017)

Fikir Piramit'i [Opinion Pyramid]

- 1. Potansiyel Örgüt Sempatizanları [Neutrals]:** Potansiyel örgüt sempati-
zanları FETÖ gibi terör örgütlerinin örgütsel çalışmaları ile direk olarak
ilgili olmayan ve örgütün ideolojisini henüz benimsememiş olan bireylerdir
ve bu kitle terör örgütleri içindeki en geniş grubu oluşturmaktadır. Bu kişi-
ler örneğin, FETÖ ye bağlı yurtlara, dersanelere veya sohbetle farklı moti-
vasyonlar sonucunda gitmeye başlayan diğer bir ifade ile bir şekilde FETÖ
ile temas kuran bireylerdir. Söz konusu kitle içerisinde FETÖ'nün ideolo-
jisini benimsemediği halde ticari menfaat ve kariyer hedefleri gibi farklı
nedenlerden dolayı FETÖ ile temasa geçmiş kişiler de bulunabilir. FETÖ
yapılanmasında sözde öğrenci evlerinde ve okullarında sorumlu yönetici
abi ve *ablalarının* olduğu dolayısıyla net bir hiyerarşinin bulunduğu kamu-
oyunca bilinmektedir. Potansiyel örgüt sempati-
zanları örgüt için Piramit'in
üst kısımlarına alınabilecek örgüt üyeleri olma ihtimallerinden dolayı çok
önemlidirler. Terör örgütlerinde bu grubun içerisindeki kişiler yapılan ritü-
eller ve örgütsel faaliyetler ile Piramit'in bir üst basamağına hazırlanırlar.
Bu kişiler arasında örgüt ideolojini benimsemeye yatkın olanlar örgütte bir
üst sınıf olan örgüt sempati-
zanları arasında yerlerini alırlar.
- 2. Örgüt Sempatizanları [Sympathizers]:** Bu modelde örgüt sempati-
zanları terör örgüt ideolojisini benimseyen fakat söz konusu ideoloji için şid-
det kullanılmamasını doğru bulmayabilen kişiler olarak tanımlanabilir. Örgüt
sempati-
zanları hiyerarşide bir üst sınıfa geçebilmek için örgüt içerisinde
daha fazla sorumluluk alarak örgütün ahlaki ideolojisini içselleştirmele-
ri gerekmektedir. Örgüt yapılanması içerisinde FETÖ'nün faaliyetlerini
meşrulaştıran ahlak ideolojisinin önemli bir yeri olabilir. Terör örgütle-
rinde sempati-
zanlar arasında örgüte mutlak itaatin tesis edilmesi için çok

yönlü faaliyetlerin kullanılmaktadır. Örneğin, talimatları sorgulayan bireylere, *itaat et kurtul* emri ile sorgusuz itaat pekiştirilmeye çalışılır. Diğer taraftan, FETÖ elebaşının tek otorite olarak kabul edildiği bir ideoloji pekiştirilmektedir. Örneğin, FETÖ elebaşının basına yansıyan *Cebrail parti kursa desteklemem* ifadesinde örgüt sempatanlarına kendisinin melekleri desteklemek veya takip etmek zorunda olmayan bir otorite olduğunun mesajı verilmektedir. FETÖ elebaşının 1999 tarihinde ABD'ye gitmesinin sonuçlarından birinin de insanlar arasında sıkça görünmeyerek gizemli ruhban otorite algısını pekiştirmek olabilir. Böylece gözlerden uzak Örgüt üyeleri tarafından FETÖ elebaşı için gizemli güçlere sahip olduğu algısının oluşturulmasının altyapısı hazırlanmış olabilir. Örneğin, örgüt üyeleri FETÖ elebaşının neden Türkiye'ye dönmediğini soran potansiyel örgüt sempatanlarına *kendisi tebdil-i mekân sahibi ve zaten her an aramızda* şeklindeki ifadelerle FETÖ elebaşının olağanüstü güçlere sahip mutlak otorite sahibi olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Terör örgüt sempatanları arasında örgüt ideolojisi için her yolun meşru olduğu ahlak sistemini kabul edenler bir sonraki tabaka olan örgüt destekleyicileri katına geçerler.

3. **Örgüt Destekleyicileri [Justifiers]:** Örgüt destekleyicileri terör örgütünün hedeflerine ulaşabilmek için şiddet eylemleri dâhil her türlü yolun meşru olduğunu düşünen kişilerden oluşur. Söz konusu gruptakiler için, FETÖ örneğinde görüldüğü gibi, terör örgütü tarafından sunulan sosyal kimlik diğer sosyal kimliklerden daha önemli hale gelmiştir ve kutsal değerlerin veya bireysel ahlaki prensiplerin yerine artık terör örgütlerinin değerleri hâkim olmaya başlamıştır. Bu gruptakilerin örgüt ideolojisini benimsedikleri için terör örgütleri içerisinde ciddi görevler almaya hazır hale gelmişlerdir.
4. **Örgüt üyeleri [Personal Moral Obligation]:** Örgüt üyeleri terör örgütünün hedefleri doğrultusunda her türlü yolun meşru görülmesinin ötesinde örgüt hedefleri doğrultusunda şiddet içeren yollara başvurmanın ahlaki bir sorumluluk olduğuna inanan kişilerden oluşur. Bu kişiler için terör örgüt yapısındaki diğer üyeler artık diğer arkadaşlarından ve hatta ailelerinden daha önemli hale gelmiştir. Örneğin, FETÖ bu grupta sosyal kimliklere o kadar sirayet edebilmektedir ki örgütün olmadığı diğer sosyal kimlik ve aidiyet onlar için anlamsız hale gelmiştir ve böylece bu kişiler artık örgütün eylem Piramit'ine geçmeye hazırdırlar.

Eylem Piramit'i [Action Pyramid]

1. **Durağanlar [Inerts]:** Durağanlar grubunda olan kişiler örgüt hedefleri için her yolun meşru olduğuna inanmalarına rağmen, örgütten gelen talimatlar doğrultusunda, (örn., gizli [kripto] kalmaları emri gibi) veya diğer nedenlerden (örn., etkin faaliyet göstermeye hazır olmama gibi) dolayı bekle-

mede olanlardır. Bu gruptaki kişiler durağan olmalarına rağmen harekete geçmeye hazırdırlar. Durağanlar üyelerden bazıları bir üst kısma geçerek örgütte aktivist haline gelirler.

2. **Aktivistler [Activists]:** Aktivistler görünürde legal olan örgüt destekleyici faaliyetleri gerçekleştiren kişilerdir. Bu grup içerisindeki bireylere terör örgütlerinde görünürde illegal olmayan görevler verilmektedir; örneğin, aslında tüccar olmayan bir araba tamircisinin FETÖ adına uluslararası ticaret dostluk derneğinin yöneticisi olması gibi. Bu aktivistler genellikle kanuni sınırlar içerisinde örgütün desteklenmesi görevini yerine getirirler. Bu kişilerin daha önce tanımlanan gruplardan en önemli farkı örgütün fıkırsel boyutta desteklenmesinin yanında eylemsel olarak da desteklemeye başlamış olmalarıdır. Örgüt adına yasal görünen faaliyetler aktivistler için daha sonraki aşamalarda örgüt adına kanunsuz eylemleri gerçekleştirmek için bir hazırlık [priming] süreci olarak değerlendirilebilir.
3. **Radikaller [Radicals]:** Örgüt adına faaliyet gösteren aktivistler arasından seçilen radikaller örgüt adına yasal olmayan faaliyetler yürütmeye başlarlar. Örneğin, FETÖ adına kamu kurumlarındaki paralel yapılarda görev alma, yardım adı altında haraç toplama gibi kanunsuz işleri yürüten kişiler bu gruptakilere örnek verilebilir. Söz konusu yapı içerisinde örneğin bir lise öğretmeni astsubaylardan sorumlu yönetici (*abi*) olabilir ve FETÖ adına onlardan örgüte para toplayabilir.
4. **Teröristler [Terrorists]:** Eylem Piramit'inin en üstünde bulunan teröristler 15 Temmuz darbe teşebbüsünde görüldüğü gibi terör örgütünün hedef ve emirleri doğrultusunda sivillere ve devlet görevlilerine karşı şiddete başvurmak da dâhil olmak üzere her türlü terör eylemlerini gerçekleştirebilen teröristler olarak tanımlanmaktadır.

İki Piramitli Model'de doğrusal veya düzenli bir model sunulmadığının altını çizmeliyim. Yapılan araştırmalar göre terör örgüt yapılarındaki bazı kişiler bir takım kademeleri pas geçerek örgüt yapıları içerisinde ilerleyebilir veya Düşünce Piramit'inin herhangi bir kademesinden Eylem Piramit'inin herhangi bir kademesine geçiş yapabilir (McCauley & Moskalenko, 2017). İki Piramitli Modelin kuramsal temelini oluşturan radikal fikirler (ortak hedef için şiddetin meşru görülmesi gibi) ve radikal davranışlar (terörist eylemler gibi) arasında önemli psikolojik farklılıklar olduğu sahada yapılan araştırmalar tarafından da desteklenmektedir (örn., Suedfeld et al., 2013). FETÖ benzeri diğer ülkelerdeki kült terör örgütlerinde yapılan araştırmalar eylem Piramit'inde bulunan durağan, aktivist, radikal ve terörist gruplar arasında önemli psikolojik farklılıklar olduğunu göstermektedir. Örneğin, 15 farklı kült terör örgütü üzerine yapılan bir araştırmada Eylem Piramit'indeki guruplar arasında şiddet eylemleri boyutunda anlamlı psikolojik farklılıklar olduğu görülmüştür (Suedfeld et al., 2013).

Sonuç

FETÖ'nün bir taraftan halkın içinden kişiler oldukları yönünde algı oluşturarak sempatizan toplamaya çalışması ve diğer taraftan örgüt içerisinde biz (FETÖ mensupları) ve onlar (FETÖ mensubu olmayanlar) algısını oluşturarak örgüte bağlılığı güçlendirmeye yönelmesi örgüt yapılanmasında psikolojik algı yönetiminin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Söz konusu sistematik örgüt faaliyetlerin içerisinde örgüt sembolleri (FETÖ elebaşının alçıdan elinin öpülüp ant içilmesi gibi), grup ritüelleri, örgüt içinde emre itaatın normalleşmesine yönelik kullanılan sloganlaşmış talimatlar örnek olarak verilebilir

FETÖ ve diğer uluslararası benzeri terör örgütlerinin etnik veya dini duyguları sömürerek bireyleri kademeli olarak kritik düşünmeden yoksun, talimatları sorgusuz kabul eden örgüt üyeleri olarak kullanmaya çalıştıkları değerlendirildiğinde terörle mücadelede ve risk analizlerinde psikoloji alanındaki bilimsel çalışmaların önemi daha net görülebilir. Örneğin, bazı batı ülkelerinde terörle mücadele kapsamında dindar Müslümanların potansiyel terörist olarak görüldükleri risk analizlerine dayanan uygulamalar terörle mücadele kapsamında başarısız olmalarının yanında birçok terör örgütü (ör., aşırı sağcı terör örgütleri ve DAESH gibi) tarafından da propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır (McCauley & Moskalenko, 2011). Dolayısıyla, ülkemizde de on yıllardır faaliyet gösteren FETÖ ile mücadele kapsamında basite indirgenmiş risk analizleri, örneğin dindar insanların potansiyel FETÖ üyesi olarak görülmesi gibi, sorunlu bir bakış açısı olduğu kadar FETÖ ve benzeri terör yapıları tarafından propaganda malzemesi olarak da kullanılabilir olan hatalı yaklaşımlardır. Bu makalede FETÖ ile ilgili sürdürülen adli süreçler yanında psikologların ve diğer sosyal bilimcilerin çok yönlü kuramsal araştırmalar yapmalarının önemine dikkat çekmeyi amaçladım. Bu doğrultuda FETÖ örneğinde terör örgüt yapılarının İki Piramitli Model'i (McCauley & Moskalenko, 2017) kuramsal çerçevesinde analizini sunmaya çalıştım. Bununla beraber FETÖ yapılanmasında farklı kademelerdeki örgüt üyelerinin diğer kademelere (örn., aktivist kademesinden terörist kademesine) hangi değişkenler etkisiyle geçtiği sorusuna cevap verebilmek için daha ileri analizler (örn., detaylı vaka incelemeleri [case studies] gibi) yapmak gerekmektedir. Ayrıca, konu ile ilgili yarı deneysel çalışmalar veya detaylı vaka incelemeleri gibi çalışmalarla İki Piramitli Modelin öngörülerinin test edilmesi kanıt temelli [evidence based] değerlendirmeler yapılabilmesi için önem arz etmektedir. Örneğin, bu doğrultuda FETÖ örneğinde İki Piramitli Model'ini (McCauley & Moskalenko, 2017) test eden vaka incelemeleri literatür çalışmalarına ve sahadaki uygulamalara yön verebilecek önemli sonuçlar ortaya koyabilirler.

Kaynakça

- Carpenter, J. (1997). *Revive us again: The reawakening of American fundamentalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Crayton, J. W. (1983). Terrorism and psychology of the Self. L. Z. Freedman, & Y. Alexander (Eds), *Perspectives on Terrorism* (pp. 33-41). Wilmington, Delaware: Scholarly Resources.
- Crenshaw, M. (1981). The causes of terrorism. *Comparative Politics*, 13, 379-399. <http://dx.doi.org/10.2307/421717>
- Dalgaard-Nielsen, A. (2008). Studying violent radicalization in Europe. Part II. The potential contribution of socio-psychological and psychological approaches. *DIIS Working paper. Copenhagen: Danish Institute for International Studies*.
- Dalgaard-Nielsen, A. (2009). Counter-terrorism and civil rights of Muslims minorities in the European Union. In A. Sinno (Eds.), *Western politics*. Indiana: Indiana University Press.
- Ferracuti, F. (1998). Ideology and repentance: Terrorism in Italy. In W. Reich (Eds.), *Origins of terrorism. Psychologies, ideologies, theologies, states of mind*. Washington: Woodrow Wilson Center Press.
- Gurr, T. (1970). *Why Men Rebel*. Princeton: Princeton University Press.
- Levine, S. (1999). Youth in terroristic groups, gangs, and cults: The allure, the animus, and the alienation. *Psychiatric Annals*, 29(6), 342-349. <http://dx.doi.org/10.3928/0048-5713-19990601-08>
- Moghaddam, F. M. (2005). The staircase to terrorism: A psychological exploration. *American Psychologist*, 60, 161-169. <http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.60.2.161>
- Maskaliunaite, A. (2015). Exploring the theories of radicalization. *International Studies Interdisciplinary Political and Cultural Journal*, 17(1), 9-26. <http://dx.doi.org/10.1515/ipcj-2015-0002>
- McCauley, C., & Moskalenko, S. (2017). Understanding political radicalization: The two-pyramid model. *American Psychologist*, 72 (3), 205-216). <http://dx.doi.org/10.1037/amp0000062>
- Milgram, S. (1963). Behavioral study of obedience. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67, 371-378. <http://dx.doi.org/10.1037/h0040525>
- Neumann, Peter. (Eds.). (2008). *Perspective on radicalization and political violence*. London: International Centre for the Study of Radicalization and Political violence.
- Porta, D.D. (2013). *Clandestine political violence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Post, J. (1990). Terrorist psycho-logic: Terrorist behavior as a product of psychological forces. In Reich, Walter (Eds.), *Origins of terrorism. Psychologies, ideologies, theologies, states of mind*. Washington: Woodrow Wilson Center Press.
- Rubenstein, R. (1987). *Alchemists of revolution. Terrorism in the modern world*. New York: Basic Books.
- Sherif, M., Harvey, J.O., White, B.J., Hood, W.R., & Sherif, C.W. (1961) *Intergroup Conflict and Cooperation: The Robbers Cave Experiment*. Norman: University of Oklahoma Book Exchange, 1961.
- Stampnitzky, Lisa. (2014). *Disciplining terror: How experts invented "Terrorism"*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Suedfeld, P., Cross, M. R. W., & Logan, M. C. (2013). Can thematic content analysis separate the pyramid of ideas from the pyramid of action? A comparison among different degrees of commitment to violence. In H. Cabayan, V. Sitterle, & M. Yandura (Eds.), *Looking back, looking forward: Perspectives on terrorism and responses to it* (Strategic Multi-Layer Assessment Occasional White Paper). İndirildiği yer https://www.researchgate.net/profile/David_Mandel13/publication/258488119_Counterterrorism_and_Muslim_public_opinion/links/0c960528501a532dc1000000.pdf#page_65
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin, & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-37). Monterey, CA: Brooks and Cole.
- Türk Dil Kurumu. (2018). *Türk Dil Kurumu büyük Türkçe sözlük online*. Alınan yer http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=verilst&ayn1=bas&kelime1=radikalizm